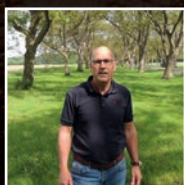

DE LANDEIGENAAR

THEMA:
ERFGOED

Professor Koen Ottenheym:

**“DE ORANJES
ZETTEN
EEUWENLANG
DE TOON
IN DE
ARCHITECTUUR”**

“Aandacht voor
groen erfgoed groeit”

Hendrick de Keyser
behoudt bedreigd erfgoed

Hoe is cultureel erfgoed
te financieren?

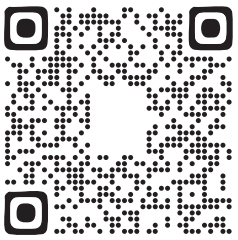
Rechargeable and
unstoppable.

Verlengde
laadbak

Stel zelf samen!

Leffert Transporter

Ervaar onze andere
werkpaarden

Leffert
FM-40

Leffert
FM-80

Leffert
FM-90
4x4

Erkenning voor de eigenaar van erfgoed

Het jaar vliegt weer voorbij en inmiddels staat de natuur in volle bloei! Het spel tussen droogte en -gelukkig- ook regenachtige perioden is volop aan de gang.

De redactie van De Landeigenaar is ook weer met volle energie aan de slag gegaan met een prachtig thema: Erfgoed.

Erfgoed is iets waar veel van onze leden mee te maken hebben, in welke vorm dan ook. Onlangs was ik te gast op Landgoed Velder in Liempde (NBr.). Daar vierden we groots het feit dat het landgoed 'pas' 175 jaar familiebezit is, terwijl de oorsprong zelfs teruggaat tot eind 1300.

Vaak staan we dan uitgebreid stil bij de (rijks) monumentale gebouwen en de bijbehorende parken, bossen en landerijen die aanwezig zijn op buitenplaatsen en landgoederen. We beschouwen dit terecht als erfgoed. We moeten er dan ook alles aan doen om het in stand te houden, roepen eigenaren, ambtenaren en bestuurders.

De familie Van Boeckel van Rumpt heeft bewezen dit te kunnen doen, als familie samen met de omgeving. Dat geeft een feest der herkenning; velen van u trachten dit immers op eenzelfde wijze te doen.

Dat wordt ons echter niet makkelijker gemaakt. Zo zien we diverse subsidies verder versoberen. Daarnaast krijgen professionele partijen met de POM-status steeds meer voorrang op particulieren die een of enkele rijksmonumenten in bezit hebben.

Dit nog los van het feit dat de overheid soms beleid maakt dat haaks staat op de instandhoudingsverplichting die wij als eigenaren van NSW-landgoederen kennen. Klimaatverandering heb ik nog niet eens benoemd als bedreiging. Toch blijven de particuliere eigenaren en de FPG zich inzetten voor het behoud van dit prachtige erfgoed. Zit er mede dáárom nog een ziel in deze gebouwen en terreinen?!

Immaterieel cultureel erfgoed

Eigenlijk zou ik, namens alle eigenaren van erfgoed, willen pleiten voor een erkenning als immaterieel cultureel erfgoed voor hen die de traditie voortzetten met passie en met een zekere vorm van levende traditie. Iedere eigenaar zet zich immers in als een tijdelijk eigenaar en is bezig met het doorgeven aan de volgende eigenaar of generatie. De molenaar is ook al immaterieel erfgoed, waarom dan niet de eigenaar van een buitenplaats of landgoed? Sla de vereisten er maar op na, u allen kwalificeert zich hiervoor.

Wellicht is het een noodzakelijke stap richting overheden om meer erkenning en aandacht te krijgen voor de passie en ambacht die we gezamenlijk delen.

Ik wens u veel leesplezier toe en kijk uit naar suggesties om ons op die lijst van immaterieel erfgoed te krijgen!

Bibian van Rijckevorsel,
voorzitter FPG

Colofon

De Landeigenaar is een uitgave van Uitgeverij De Landeigenaar B.V. en verschijnt vier maal per jaar. Vakblad De Landeigenaar is tevens verenigingsorgaan van de Federatie Particulier Grondbezit. Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich aanbevolen.

Contact

Uitgeverij De Landeigenaar B.V.
Horapark, Bennekomseweg 43
6717 LL Ede
T 0318-578552
E landeigenaar@grondbezit.nl

Redactie

Vacature, hoofdredacteur
Ing. Peter van Houweling, eindredacteur
Christianne Brand BASc
Mr. Johannes ten Cate
Jacomien Voorhorst
Mr. Frederik Evelein
Mr. Jeroen baron van Wasseanaer
Dr. Jop Woltjer

Vormgeving

Dock35 Media B.V.

Advertenties

Frank Roosenbeek, Dock35 Media B.V.
Postbus 68, 7000 AB Doetinchem
T 0314 – 35 58 30
frank@dock35media.nl

Abonnementen

Los abonnement (incl. gratis digitaal abonnement) € 54,50
Digitaal abonnement € 43,50
Studentenabonnement (incl. gratis digitaal abonnement) € 30,-
Studenten digitaal abonnement € 24,-
Losse nummers € 15,-
Abonnementen kunnen schriftelijk worden opgezegd tenminste vier weken voor het aflopen van de abonnementsperiode:
E abodl@grondbezit.nl

“De Oranjes zetten eeuwenlang de toon in de architectuur”

Eeuwenlang zetten de Oranjes de toon bij de architectuur van landhuizen en buitenplaatsen. De bouwstijl die de Oranjes toepasten werd snel nagevolgd, is de constatering van professor Koen Ottenheim. Hij is kritisch op de bouwstijl van nieuwe buitenplaatsen en landhuizen: “Dat is soms een soort carnavalsverkleedpartij.”

6

Aandacht voor groen erfgoed groeit

Er is steeds meer aandacht voor groen erfgoed, constateert specialist Eric Blok. Dat komt ook voort uit het besef dat het kan bijdragen aan maatschappelijke opgaven, zoals klimaatverandering. Die aandacht uit zich wel anders dan in het verleden. Voorheen was er een tendens om te restaureren en te herstellen. “Tegenwoordig durven we ook meer door te ontwikkelen”, stelt Blok.

12

“Verduurzaming is grootste uitdaging voor monumentale gebouwen”

De vereniging Hendrick de Keyser is eigenaar van bijna vijfhonderd monumentale gebouwen. De grootste uitdagingen zijn het verduurzamen van die gebouwen en de ‘onrendabele hofjes’, vertelt Philip Rogaar die verantwoordelijk is voor de verhuur van de gebouwen.

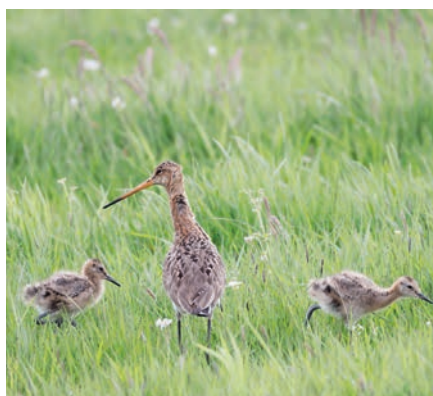
16

THEMA:
ERFGOED

Hoe financier je cultureel erfgoed?

Monumentale huizen, orangerieën, stallen en parken zijn een lust voor het oog. Maar er zijn grote kosten gemoeid met het in stand houden van dit cultureel erfgoed. Die kosten zijn een structurele bron van zorg en ze verdienen zichzelf meestal niet terug. In dit artikel een overzicht van de mogelijkheden.

20

Tussen stad en polder werkt Twickel aan herstel van weidevogels

Landgoed Twickel is veel meer dan het Twentse coulisselandschap en de eeuwenoude bossen. Tussen de verstedelijking van Wassenaar ligt ruim 200 hectare natuurschoon: de groene long tussen Den Haag, Wassenaar, Leiden en Voorschoten. Twickel laat zien dat effectief natuurbeheer begint met scherpe keuzes.

28

Verder in dit nummer

- 24** **Overdracht van boerderij of landgoed in Duitsland**
Mr. Jeroen van Wassenaer
- 25** *Vruchtbare initiatieven*
Boerenzoon creëert twee landgoederen
Drs. Hans Kamerbeek
- 26** *Natuur*
Amerikaanse vogelketers: voorkom hoge kosten van bestrijding
Marijn Meiler
- 27** *Europa*
Oorlog Iran heeft gevolgen voor Nederlandse landgoederen
Dr. Jurgen Tack
- 30** **Boomsoortenportaal: ervaringen over klimaatslimme bomen**
Ir. B.J.W. Lerink en dr. Ir. P. Copini
- 32** *Pachtjurisprudentie*
Misbruik leidt tot vernietiging pachtovereenkomst
Mr. Els Harbers
- 33** *Agrarische grondmarkt*
Agrarische grondprijs iets lager
Dr. Jop Woltjer en dr. Hatem Chouchane
- 35** **Nieuwe directeur FPG**
Christianne Brand
- 36** *Actief in de provincie*
“Wij denken en praten mee over alle thema’s in het buitengebied”
Christianne Brand
- 37** *Lobby & Vereniging*
Christianne Brand
- 38** *Jong*
Jong Particulier Grondbezit leert over bosbouw

“De Oranjes zetten eeuwenlang de toon in de architectuur”

Eeuwenlang zetten de Oranjes de toon bij de architectuur van landhuizen en buitenplaatsen. De bouwstijl die de Oranjes toepasten werd snel nagevolgd, is de constatering van professor Koen Ottenheim. Hij is kritisch op de bouwstijl van nieuwe buitenplaatsen en landhuizen: “Dat is soms een soort carnavalsverkleedpartij.”

Mr. Johannes ten Cate en ing. **Peter van Houweling**, redacteurs De Landeigenaar

In een restaurant in het lommerrijke Wilhelminapark in Utrecht vertelt Ottenheim gedreven over het vakgebied waarin hij nu veertig jaar werkt. Hij gaat daarbij terug tot de 16e en 17e eeuw toen veel landhuizen en buitenplaatsen zijn gebouwd.

Beide typen huizen kennen een andere ontstaansgeschiedenis, legt hij uit. Buitenplaatsen zijn nieuw ontworpen, terwijl landgoederen vaak zijn ontstaan uit kastelen, als centrum van grondbezit. Het landhuis had een directe relatie met het grondbezit. Hoe groter het grondbezit, hoe groter het huis. Dat gold bijvoorbeeld ook voor de duiventillen. Ottenheim: “Als je groter bouwde dan de grond aan financiële middelen kon opbrengen, ging je ten onder.” Niet alleen de grootte van het huis, maar ook de architectuur ervan hing samen met de omvang van het grondeigendom. Na verloop van tijd werden aan het landhuis politieke rechten verbonden. Het huis was de drager van die privileges. Bovendien waren er ook andere privileges aan verbonden zoals het recht van pacht, lucht en water.

Buitenplaatsen waren niet grondgebonden. Eromheen lag meestal alleen een tuin. Ze werden ook anders gefinancierd, meestal door kooplieden uit de stad.

Ook de emotionele binding van de eigenaar met het bezit was anders. Buitenplaatsen werden vooral gezien als persoonlijk bezit, niet als een stamslot van de familie. Als de financiële nood hoog was, verkocht de eigenaar als eerste de buitenplaats. “Bij landhuizen was dat net andersom”, vertelt Ottenheim. “Het landhuis was het allerlaatste dat je opgeeft. Je verkocht nog eerder het huis in de stad dan het landhuis.”

Dat verschil kwam op diverse manieren in het huis tot uiting, bijvoorbeeld in de wapenschilden. “Bij buitenplaatsen waren die bestemd om te beschilderen, zodat een nieuwe eigenaar zijn eigen familiewapen eroverheen kon schilderen. Bij landgoederen waren ze vaker gebeeldhouwd.”

Mopperen en gokken

In de loop van 19e eeuw kregen eigenaren van monumentale huizen te maken met veranderingen die een aanslag betekenden op de economische basis van hun bezit. Economische privileges werden afgeschaft en door de landbouwcrisis kelderden de agrarische inkomsten. De grootste impact had echter de Wet op het recht van successie die in 1818 in werking trad.

Ottenheim: “Sommige families konden zich heel goed aanpassen aan de nieuwe tijd; anderen pasten zich niet aan, maar gingen mopperen en probeerden de verliezen op goed geluk te compenseren in het casino in Monte Carlo. Tegelijk hielden ze vast aan een levensstijl die ze eigenlijk niet meer konden betalen. Dat is in de 19e eeuw veel gebeurd.”

De Natuurschoonwet kwam pas in 1928, en fiscaal vriendelijker vormen zoals familiestichtingen bestonden toen nog niet. Ottenheim: “Als je dan ongelukkigerwijs te snel achter elkaar moest vererven en schulden had gemaakt om erfbelasting te betalen, dan moest je of een deel van je bezittingen verkopen of een nieuwe lening sluiten. Er zijn ook hele mooie, grote landhuizen gewoon gesloopt omdat men de erfbelasting niet kon betalen.”

Introductie nieuwe stijlen

Welke stromingen in de architectuur waren van invloed op de bouwstijl van landhuizen en buitenplaatsen?

“In Nederland waren het de Oranjes die de toon zetten met de introductie van nieuwe stijlen. Het

“Beter een knipoog naar het verleden dan proberen het te imiteren”

was Frederik Hendrik die het classicisme introduceerde, zoals met Paleis Noordeinde. Eind 17e eeuw zie je dat bijna overal terug bij iedereen die aanzien wilde hebben. De Oranjes hadden veel internationale connecties en keken naar koningshuizen in Engeland en Frankrijk.

De volgende modernisering is van Willem III, met Paleis het Loo in de stijl van Lodewijk XIV. Alle landhuizen in eerste helft van de 18e eeuw bouwen daarop voort. Daarna volgde Willem IV met de rococo. In de 19e eeuw komt de neogotiek van Koning Willem II, die fan van Engeland was.”

Nieuwe ontwikkelingen werden het eerst opgepakt in de steden en bij de welgestelde burgers die buitenplaatsen bouwden. De adel volgde met tien tot twintig jaar vertraging. Op landgoederen doe je dat pas als het nodig is; je gaat niet alleen verbouwen omdat de mode verandert.”

Veel landhuizen en buitenplaatsen zijn dus gebouwd in classicistische stijl?

“Ja, men ging terug tot klassieke oudheid, die stijl werd beschouwd als universeel en tijdloos. Dat was de ware goddelijke schoonheid. Het ging in de architectuur vooral om de proporties, de maatvoering, het ritme, de symmetrie en de harmonie. Die basisprincipes waren bepalend, niet smaak en niet mode. Je kunt met ornamentjes, krulletjes en dergelijke wel met de mode meegaan, maar het skelet moet een soort paradijselijke toestand creëren. Dat kon je het beste leren van de Italiaanse voorbeelden, waaraan je kon zien hoe die klassieke

Professor Koen Ottenheim

Koen Ottenheim is professor architectuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast zit hij in de Raad van Toezicht van Stichting In Arcadië, een onderzoekscentrum en planbureau voor groen erfgoed, en is adviseur van de Raad van Toezicht van Stichting Monumentenbezit die zich inzet voor het behoud van cultureel erfgoed door verwerking, restauratie en exploitatie van beschermde bouwwerken. Ottenheim is bestuurslid van de Stichting Landgoed Linschoten en was onder andere ook bestuurslid van vereniging Hendrick de Keyser (zie pagina 16).

erfenis in de eigen tijd kon worden ingezet. Dat is in heel Europa nagevolgd en blijft tot in de 19e eeuw de standaard voor de hele architectuur.”

Democratische bouwlagen

Ook nieuwe buitenplaatsen worden vaak gebouwd in de stijl van de 17e eeuw. Ottenheim heeft daar zijn bedenkingen bij. “Dat is vaak een soort appartementengebouw dat er als een buitenplaats moet uitzien. Maar meestal werkt dat niet zo goed. De crux van een historische buitenplaats is hiërarchie; met in het gebouw een begane grond, daarboven de hoofdverdieping, de bel-etage, met grote zalen. Ook aan de buitenkant kun je zien waar de hoofd-

*Koen Ottenheim:
“Recente interieurs
kunnen interessanter
zijn dan nieuwe
namaak historische
interieurs.” Foto’s:
Herbert Wiggerman*

“De geïdealiseerde natuur is net zo kunstmatig is als de geometrische tuin”

verdieping is, waar de familie woont, en aan de kleine raampjes waar het personeel woont. Als je een buitenplaats als een appartementengebouw bouwt, dan lijkt het meer een flatgebouw met allemaal democratisch gelijkwaardige bouwlagen. Dat past niet bij de klassieke architectuur die hiërarchie tot uitdrukking wil brengen. Dan kun je beter iets nieuws ontwerpen, anders wordt het een soort carnavalsverkleedpartij.”

Zijn er recente voorbeelden die wel gelukt zijn?
“Er zijn wel goede voorbeelden, maar dan is het meer met een knipoog naar het verleden, zoals het kastelencomplex bij 's-Hertogenbosch van architect Sjoerd Soeters. Dat is gelukt omdat het niet pretendeert klassiek te zijn. Het is een beetje een ludieke referentie aan een historisch verleden, het heeft een eigen kwaliteit. Beter een knipoog naar het verleden dan proberen het te imiteren.”

Samenhang met het groen

Had de architectuur van het huis ook invloed op het groen eromheen?

“Ja, daar is van begin af aan een samenhang. In de 17e en 18e eeuw worden groen en gebouwen voor het eerst als een geheel, een ensemble, ontworpen. Een iconisch voorbeeld daarvan is Paleis het Loo, waar de geometrische structuur van het huis in de tuin is voortgezet. In 18e eeuw verandert de tuinarchitectuur naar de landschapstuin. Dan wordt geometrie als iets onnatuurlijks ervaren, maar de geïdealiseerde natuur is net zo kunstmatig als de geometrische tuin.”

Als de tuinarchitectuur verandert, hangt dat vaak samen met verandering van het interieur, legt Ottenheym uit. “Eerst liggen de zichtassen in het

midden, maar als de symmetrie minder belangrijk wordt, worden ze schuin en quasi informeel. Dan moeten ze wel van binnen zichtbaar zijn, vanaf de bel-etage op de eerste verdieping. Daarvoor wordt dan de salon aangepast. Later werd de tuin bij het woongenot betrokken en ging men op de begane vloer leven.

De beleving van de landschapsarchitectuur is vaak van binnenuit bedacht. Er moet samenhang zijn. Bij een geometrische tuin ligt dat er dik bovenop, bij latere varianten is het op een quasi natuurlijke manier verbonden. Maar die informele verbinding is net zo goed gecomponeerd.”

Wees niet afhankelijk van bezoek

Wordt er in Nederland voldoende waarde gehecht aan gebouwd erfgoed?

“Zeker, Europa-breed is daar een enorme publieke belangstelling voor. Dat zorgt voor een belangrijke bron van inkomsten. Maar als een kasteel of huis daarvan afhankelijk is, zijn in de inrichting veranderingen nodig die indruisen tegen de waarde van het gebouw. Dan moeten er voorzieningen komen, zoals nieuwe wc's, die afbreuk doen aan de authenticiteit. Bij landgoederen kun je dat soort voorzieningen dus beter niet in het huis, maar in een van de andere gebouwen realiseren; en in die ene mooie zaal in het huis, met beschilderde wanden, moet je niet avond aan avond party's houden.”

Bezoek van publiek is positief, benadrukt Ottenheym. Het kan zorgen voor een band met de omgeving en het levert vaak vrijwilligers op, maar het onderhoud mag niet te afhankelijk worden van bezoekers, waarschuwt hij.”

Is er ook voldoende kennis over erfgoed?

“Zeker bij de RCE, hét kennisinstituut voor erfgoed. Je krijgt er advies over onderhoud, zoals over omgang met stucwerk en schilderwerk en hoe je daar ook subsidie aan kunt verbinden. Het is wel de vraag of er voldoende vaklieden zijn

*Het classicisme was in Europa tot in de 19e eeuw de standaard voor de architectuur.
Foto: iStock*

Ottenheym: "Ik zie niet dat particuliere eigenaren het beter of slechter onderhouden dan andere eigenaren."

die dat specifieke werk kunnen doen. Het lukt nog wel in zekere mate om er mensen voor te vinden, uit Nederland of andere landen. Onder andere in Polen zijn veel mensen opgeleid in die ambachten."

Is er verschil in de wijze waarop particuliere eigenaren en andere eigenaren omgaan met monumentaal erfgoed?

"Ja, maar dat hangt ook af van de mogelijkheden die ze hebben. Ik zie niet dat particuliere eigenaren het beter of slechter onderhouden dan andere eigenaren. Alleen als een vermogend industrieel het opkoopt, dan wordt het vaak wel heel mooi gerestaureerd, soms zelfs *over the top*."

Hoge energierekening

Verduurzamen van monumenten is ingewikkeld en het vergt hoge kosten. Zijn daar voldoende mogelijkheden voor?

"Er zijn twee soorten verduurzaming. De ene betreft de nationale doelen voor zonne-energie en dergelijke. Historische bebouwing zijn echter zo'n beperkt deel van de gebouwen in Nederland, dus waarom zou je dan heel moeizaam op 17e-eeuwse dakpannen zonnepanelen schroeven? Begin eerst maar met die industrieloosden, daar kun je meters maken. Het is iets anders als bewoners een lagere gasrekening willen en meer comfort. Tegenwoordig is er al mooi isolerend glas dat gewoon in de historische houten frames kan. Als je dat niet wil, bijvoorbeeld bij glas-in-loodramen, kun je een voorzetraam plaatsen. Er zijn tegenwoordig ook oplossingen voor

wand- en vloerisolatie.

Maar niet alles kan. Bijvoorbeeld voor het isoleren van een kap zijn soms dingen nodig die het aanzien veranderen. Dat moet je je realiseren als je in zo'n monument woont. Gelukkig hoeft niet alles. Ook met lichaamsisolatie kun je het comfort verhogen; doe gewoon een trui aan, of een tweedjasje. Als je in zo'n huis woont, hoort daar een levensstijl bij waar je lol in moet hebben."

Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen in de afgelopen veertig jaar?

"Een leuke ontwikkeling is dat jonge monumenten nu ook op hun waarde worden geschat. In de jaren '70 zijn er nog allemaal jonge topgebouwen gesloopt.

Er is ook meer waardering gekomen voor de gelaagdheid van tijd in een gebouw; niet alles hoeft helemaal stijlzuiver te zijn. Ook binnen monumentale gebouwen zijn soms nieuwe dingen die men laat zitten omdat het interessant is. Een 20e-eeuwse mooie zaal in een 17e-eeuws gebouw is een deel van de geschiedenis. Recente interieurs kunnen interessanter zijn dan nieuwe namaak historische interieurs. Dat besef wordt breder omarmd. Dat is positief.

Voor de landgoederen is de grote ontwikkeling dat de historische tuinen meer van belang zijn geworden.

De meest recente ontwikkeling is dat ook inventaris die bij een ensemble hoort de monumentenstatus kan krijgen. Dat miste nog."

DRIEKLOMP

MAKELAARS EN RENTMEESTERS

SPECIALISTEN IN HET BUITENGEBIED
BEMIDDELING BIJ AAN- EN VERKOOP & TAXATIES

Voorthuizen - Nunspeet - Zeist - Oosterbeek - Laren (NH) - Gorssel - info@drieklomp.nl - www.drieklomp.nl

HEMKER & BEKKING
dē winkel voor dē buitenmens

**KLEDING VOOR
HEM&HAAR**

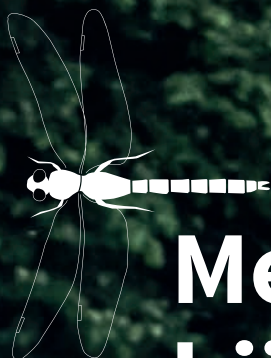
OPTIEK

OBSERVATIE

WWW.HEMKER-BEKKING.NL

Land van Ons

Meer bloemen, bijen en vogels in boerenland.

Onze aanpak werkt, sluit je aan!

Burgercoöperatie Land van Ons koopt boerenland om daar de biodiversiteit en het landschap te herstellen. We planten heggen en graven poelen. Onze biologische boeren beheren kruidenrijk grasland en bloemrijke akkers. Geen pesticiden en kunstmest. En onze aanpak werkt! Al na een paar jaar zien we meer leven op onze percelen overal in Nederland. We zijn met meer dan 30.000, iedereen kan meedoen, al vanaf € 30 per jaar.

Scan de QR-code, en doe ook mee!

Aandacht voor groen erfgoed groeit

Er is steeds meer aandacht voor groen erfgoed, constateert specialist Eric Blok. Dat komt ook voort uit het besef dat het kan bijdragen aan maatschappelijke opgaven, zoals klimaatverandering. Die aandacht uit zich wel anders dan in het verleden. Voorheen was er een tendens om te restaureren en te herstellen. “Tegenwoordig durven we ook meer door te ontwikkelen”, stelt Blok.

Mr. Johannes ten Cate en ing. Peter van Houweling, redacteurs De Landeigenaar

De specialist in groen erfgoed merkt die extra aandacht dagelijks, vertelt hij via Teams in zijn kantoor in Wageningen. Vooral vanuit gemeentelijke regelgeving wordt er bij herontwikkeling of nieuwbouw steeds vaker gevraagd om onderzoek naar groen erfgoed; naar wat er voorheen was, hoe daarmee om te gaan en hoe de historie van een locatie inspiratie kan bieden bij herontwikkeling. Blok: “Ik zie bij monumentencommissies van overheden veel meer aandacht voor groen erfgoed.”

Niet alleen het verleden telt

Hoe is dat bij de eigenaren?

“Er zijn grote verschillen. Eigenaren die een kasteel, buitenplaats of landgoed al eeuwenlang in de familie hebben, zijn niet alleen bezig met het nu: ‘wat willen wij?’, maar ook met wat hun voorouders in het verleden hebben bedoeld. Dat is anders voor eigenaren die zo’n plek ineens

Landschapsarchitect en tuinhistoricus

Eric Blok is landschapsarchitect en tuinhistoricus en werkt vanaf 1995 voor het bedrijf SB4. Hij is gespecialiseerd in restauratie-, beheer- en ontwikkelplannen, onder andere voor landgoederen en buitenplaatsen. Hij verricht als specialist groen erfgoed tuinhistorisch onderzoek en werkte mee aan diverse publicaties. Ook leverde hij bijdragen aan de vernieuwing van de Subsidieregeling Instandhouding (groene) Rijksmonumenten (SIM). Tevens is hij voormalig voorzitter van de Vakgroep Groen Erfgoed, voor professioneel werkende tuinhistorisch onderzoekers en planopstellers.

“In een tuin zat veel spel, met spannende of ondeugende elementjes”

verwerven en veel meer in de ontwikkelsfeer zitten en dan denken: ‘Hier ga ik iets prachtigs van maken!’

Ik vind dat je niet alleen naar het verleden moet kijken, maar ook invulling moet geven aan je eigen wensen. Dat heeft elke vorige eigenaar ook steeds gedaan.

Terreinbeherende organisaties moeten zich meestal meer verantwoorden naar de maatschappij of naar hun leden. Daar wordt heel groot belang gehecht aan het doorgronden van de geschiedenis van een plek: wat is waardevol en hoe verhouden we ons daartoe? Dan botst het weleens tussen cultuurhistorische waarden en ecologische waarden.”

Welke ontwikkelingen zijn leidend bij onderhoud en herstel van groen erfgoed?

“Vooral in de jaren negentig was de tendens om alles te restaureren en te herstellen. Tegenwoordig durven we ook meer door te ontwikkelen.

Herstellen is zelden een herstel naar de situatie uit het verleden; het is meer herstel van sfeer en karakter. Zodanig dat het ook in de huidige tijd weer fijn en prettig is.

Ons bedrijf heeft in 2005 op Landgoed Warnsborn in Arnhem een terrassentuin hersteld, exact naar de vorm zoals die in 1915 was. We hebben toen geprobeerd het oorspronkelijke beplantings-schema te reconstrueren, met precies alle soorten uit die tijd.

Maar een tuin staat nooit stil, die ontwikkelt zich door de tijd. Groen groeit. Je moet van begin af aan sturen en bijsturen. Daarom ben je bij herstel

Eric Blok: "De grootste vraag is wat we moeten planten. Daar weet eigenlijk niemand het antwoord op." Foto: Peter van Houweling

veel vaker aan het modelleren 'in de geest van', in plaats van aan het exact kopiëren van het toenmalige plan.

Behoud van historisch plantmateriaal is ook een aspect van groen erfgoed. Je ziet vaker dat een beheerder geen nieuwe variëteiten gaat planten, maar de planten die er al staan juist vermeerdert. Die doen het goed op die grond."

Exoten hadden een doel

Wat vindt u van de hernieuwde aandacht voor inheemse beplanting?

Ook jong groen erfgoed

Nederland telt ruim 1300 groene Rijksmonumenten zoals tuinen en parken, verdedigingswerken, boerderijen, begraafplaatsen en groen ruimtelijk erfgoed zoals landschappen en bossen. Daarnaast zijn er honderden gemeentelijke monumentale parken en ander beschermd monumentaal groen erfgoed. Tegenwoordig is er ook aandacht voor jongere terreinen (vanaf 1965 tot 1990), zoals ruilverkavelingsbosjes. Blok: "Dat is absoluut onderdeel van ons groen erfgoed."

"In de tweede helft van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw zijn er heel veel introducties van planten geweest. Toen is er vanuit de hele wereld enorm veel bij elkaar gebracht, ook in Nederland. Die introducties hadden een bepaald doel. De Amerikaanse eik werd bijvoorbeeld gezien als dé toekomstboom en met de Amerikaanse vogelkers kreeg je een fantastische strooisellaag in je bossen. Inmiddels hebben we er een hekel aan. Eerder had je al die exotische soorten nog niet. Toen legde je een park aan met een prachtige variatie aan inheemse soorten. Soorten als lijsterbes en liguster die decoratief zijn, bessen en nectar geven en dus ook ecologisch waardevol zijn."

Moet er ruimte blijven voor exoten?

"Ik vind het leuk om te spelen met combinaties van inheemse soorten. Er is zoveel prachtig inheemse materiaal; je kunt daarmee fantastisch inspelen op de combinatie van beleving en waarde voor de natuur, bijvoorbeeld als er in februari al iets bloeit, zoals stinzenplanten of bolgewasjes. Wij genieten daarvan en tegelijk komen de eerste insecten op die ene warme dag al uit hun holletje om wat voeding te vinden.

Een ander voorbeeld zijn gazons. Voor 1920 had je geen maaimachines en werd er met de zeis gemaaid. Op een groot landgoed kreeg je daardoor

“Tegenwoordig durven we ook meer door te ontwikkelen”

meer structuurvariatie. Je maaide bovendien later. Dat betekent dat kruidachtigen zich konden ontwikkelen tot een bloemrijk grasland. Daar zijn we de laatste tientallen jaren weer voorstander van; het geeft meer biodiversiteit en is ook visueel veel aantrekkelijker.”

Relatie met gebouwen

In hoeverre is het groen erfgoed een verlengstuk van het gebouwde erfgoed?

“Bij landgoederen en buitenplaatsen ondersteunt de parkaanleg van oudsher het representatieve uiterlijk en aanzien. Het huis en de tuin gaven een stukje status en prestige. Bij die rechte zichtassen was het natuurlijk mooi als je tegen je bezoeker kon zeggen: ‘Zo ver je kunt kijken is het van mij’. Na de Verlichting kwam er meer waardering voor de ongerepte natuur van een landschapsstijl met gebogen lijnen en doorkijkjes, zodat je tijdens een rondwandeling elke keer wat anders beleeft. Tot circa 1870 leefde men vooral boven het landschap. Vanaf de bel-etage, de eerste verdieping van het huis, keek men op de tuin en het landschap. Rond 1900 daalt men af naar de begane grond en beginnen de terrassen en tuinen een verlengstuk van het huis te worden.”

Spelevaren met je jonkvrouw

Wat was de functie van waterpartijen?

“Een landschap is altijd een samenspel van elementen. Een kasteel wilde je verdedigbaar hebben, met een stevige gracht eromheen. Wanneer het uitgroeit tot een buitenplaats, dan ga je die gracht

omvormen tot een mooie slingervijver. Water geeft ruimte en het geluid van stromend water in je eigen tuin is nog steeds aangenaam en rustgevend.

Bij de grote buitenplaatsen hoorde veelal ook het spelevaren: een beetje roeien met je geliefde jonkvrouw. Op kasteel Rosendaal is een kettingbrug waar je overheen moet rennen, anders krijg je natte voeten. De jonge dames die daar overheen liepen, moesten hun rok een eindje optrekken en dan zag je hun blote enkelletjes...

In een tuin zat veel spel, met spannende of ondeugende elementjes. Bijvoorbeeld op het Kasteel van Attre in België was een toren gebouwd van waaruit je met je geliefde witte konijntjes kon schieten; hij hielp haar dan natuurlijk met het richten van het geweer. Daar kun je je wat bij voorstellen.

In andere tuinen en parken lag de aandacht op emotionele of religieuze elementen zoals borden met filosofische teksten, met de bedoeling dat de wandelaar tot verdieping en bezinning komt. Dat gebeurde soms ook middels een obelisk of een gedenkteken. De landschapsstijl had bijvoorbeeld in de kring van vrijmetselaars een grote verspreiding. Je ziet daarom dat in de landschapsstijl van vroege tuinen en parken vaak symbolen van de vrijmetselarij verwerkt zijn.”

Buitenlandse invloeden

Wat zijn belangrijke buitenlandse invloeden op het Nederlands groen erfgoed?

“Er zijn gigantisch veel buitenlandse invloeden. Legio buitenlandse tuinarchitecten hebben in Nederland gewerkt, veel van Duitse komaf. Ik kijk graag naar Duitsland omdat men daar al lang bezig is met tuinhistorie en tuinherstel, op een professioneel hoog niveau. De laatste jaren werk ik

Meer informatie

Stichting Erkende Restauratie Kwaliteit
Monumentenzorg (stichting ERM)

www.stichtingerm.nl

Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)

www.cultureelerfgoed.nl

Vakgroep Groen Erfgoed

www.vakgroepgroenerfgoed.nl

Het Gilde van Tuinbazen

www.gildevantuinbazen.nl

Vereniging van Erfgoedhoveniers

www.erfgoedhoveniers.nl

Informatie over groen erfgoed

www.groenerfgoedzorg.nl/groene-monumenten

E-learning

www.leerjeerfgoed.nl

“Bomen worden steeds ouder. Honderd jaar geleden had een landgoedbeheerder zo’n oude boom allang omgezaagd en het hout geoogst. Nu waarderen we de aftakeling en de ecologische betekenis.” Foto: iStock

samen met Duitse onderzoekers voor het beheer en herstel van parken van de architect Petzold die zowel bij hen als bij ons indrukwekkende park-landschappen heeft ontworpen en aangelegd. Er zijn ook Nederlandse bewegingen die juist weer invloed op het buitenland hebben gehad. In de jaren '90 startte de Dutch Wave en later werd Piet Oudolf internationaal bekend.”

Subsidie voor essentieel groen

Onderhoud van groen erfgoed vergt hoge kosten voor eigenaren. Heeft de overheid daar voldoende oog voor?

“Voor onderhoud van monumentaal groen zijn er mogelijkheden in de rijkssubsidieregeling SIM. Daarin is een verschil gemaakt tussen enerzijds het groen dat essentieel is voor de instandhouding van het monument en anderzijds de extra's. Het essentiële groen zijn doorzichten, hagen, lanen en open ruimtes. De extra's zijn bijvoorbeeld perken met eenjarigen.

Voor de structuurdragende onderdelen is altijd subsidie, voor de extra's alleen als die essentieel zijn voor het monument. Als je af en toe een keer een eenjarigenperk niet inplant is de tuin niet verloren. Maar bijvoorbeeld Landgoed Mattemburgh in Bergen op Zoom staat juist bekend om de perken met eenjarigen. Dat is dan een kernwaarde van Mattemburgh. Als je dat kunt aantonen, dan is het wel subsidiabel.

Daarnaast is er ook de Woonhuissubsidie. Die is primair voor rijksmonumentale woonhuizen in

particulier bezit, waarbij je ook de omliggende tuin mag betrekken. Ook dan gaat het om de essentiële monumentale structuren. Die regeling is wat eenvoudiger dan de SIM, maar het subsidiepercentage is met 38 procent dan ook wat lager dan bij de SIM (50 procent).

Daarnaast zijn er provinciale overheden die groen erfgoed financieel ondersteunen en is er een breed scala aan particuliere fondsen.

Er zijn ook kleine vormen van sponsoring denkbaar, zoals de familie die bijdraagt aan een bankje waar oma tijdens haar wandelingen altijd graag op zat. Het gaat om kleine bedragen, maar zo'n bankje vergroot wel de betrokkenheid bij het erfgoed.”

Klimaatverandering

Wat is de grootste uitdaging voor groen erfgoed?

“De grote uitdaging van dit moment is de klimaatverandering en, daarmee samenhangend, de beschikbaarheid van water. In Nederland zijn veel oude bomen en we hebben daar heel veel waardering voor. Ze worden steeds ouder, maar de veerkracht wordt dan ook minder. Honderd jaar geleden had een landgoedbeheerder zo'n oude boom allang omgezaagd en het hout geoogst, nu waarderen we juist de aftakeling en de ecologische betekenis.

We hebben op dit moment enorm veel ziekten en plagen, zoals essentaksterfte en de letterzetter. Het is niet de vraag of een boom ziek wordt, maar wanneer. Bovendien sneuvelen bomen door ouderdom. Veel aanplant is zo'n 150 jaar oud, daar komt een keer een einde aan.

De grootste vraag is wat we moeten aanplanten. Daar weet eigenlijk niemand het antwoord op. Want als je nu iets aanplant, weet je pas over zeventig of tachtig jaar of je het goed gedaan hebt.”

Soorten als beuken ga je nu toch niet meer planten? Die kunnen slecht tegen droge en warme zomers.

“Dat is inderdaad een belangrijke vraag. Bij eiken hebben we ook vraagtekens want daar zitten brandhaarden van de eikenprocessierups in en ga zo maar door.

De vraag is ook waar je het plantmateriaal vandaan moet halen: uit Nederland of uit Oost-Europa, omdat het klimaat daar extremer is en wij ook een extremer klimaat krijgen? Of juist uit Zuid-Europa omdat plantmateriaal daar meer aan warmte is gewend? Of moet je het juist heel jong aanplanten of zaaien, zodat een boom van jongs af aan kan wennen aan het klimaat, waarbij dan de sterksten overleven?

Dat is echt een zoektocht. Want als we over honderd jaar een park willen hebben met oude bomen, dan moeten we vandaag iets doen. Maar wat?”